

⊕ SZÖVEG: BOTTLIK ZSOLT, KÉP: PENGŐ ZOLTÁN

HÁTTAL A SZOMSZÉDOKNAK A BALKÁN SZÍVÉBEN

A rendszerváltás előtt az utazások kedvelői számára a titói Jugoszlávia népszerű célpontja volt. Szkopje városában is többször jártam az 1980-as évektől kezdődően, és mindig lenyűgözött a város sokszínűsége, a régi városrészek keleti hangulata, a vár, a muszlim építészet kis gyöngyszemeként a Vardaron átívelő kőhíd, vagy ezek ellenpontjaként az a nagy tér, amelybe a modern városrész sugárútjai torkollanak. De a régi pályaudvar előtt sétálva is különös érzés kerített hatalmába: épülettömbje és környéke az 1963-as nagy földrengés után érintetlenül hagyva emlékeztet a város nemcsak történelmileg, hanem geológiailag is aktív történetére. Néhány hónapja azonban a város főterén, a Makedónia téren sétálva egyik ámulatból a másikba estem: hatalmas szobrok, historizáló épületek, épület-együttesek foglalták el az egykori hatalmas, üres térséget. Útitársaim elhűlve fényképeztek és halmoztak el ezernyi kérdéssel, amelyek leginkább a köztes-európai szemmel is furcsának tűnő várostervezés háttérére vonatkoztak

Átalakuló főter

Valóban, a felületes szemlélődő számára kissé furcsának hat a legújabb, 2010-ben indult nagy projekt eredménye, amelynek során a korábban üresen álló, nagy főteret és vele szemben a Vardar keskenyebb bal parti részét kívánták a város egyre inkább megélénkülő életébe illeszteni. A historizáló, gigantikusnak tetsző épületegyüttest és szobrokat szemlélve a kívülálló számára kínzó kérdés, hogyan kerülnek egymás mellé az antik történelem nagy alakjai: Nagy Sándor és a római Justinianus császár, esetleg I. Simeon

MŰVÉSZETEK HÍDJA

A jobb parti Makedón térrel átellenben lévő térség is része a nagy építkezéseknek, így nem csoda, hogy a régi kőhídtól keletre több új híd ível át a Vardaron. Ilyen a Művészetek hídja is, amelynek korlátait szobrok törik meg (jobbra). A híd-középen a Miladinov testvérek szobrát láthatjuk, akik költőként és néprajzsként sokat tettek a helyi szláv (bolgár(?)/macedón(?)) nyelv fejlesztéséért (balra)

Vajon mi készíti a globalizált 21. században a főváros vezetését egy ilyen szimbólumrendszer kialakítására, és milyen jelentéstartalmak kapcsolódhatnak ehhez az ország polgárai számára? Mit üzenhetnek a magunkfajta, éppen arra járó turistáknak?

találunk éles határokat a szimbólumok mögött húzódó viszonyrendszerek között. A történelmi események értelmezése, az ehhez kapcsolódó identitás itteni elemei (a nyelv, a vallás, de általában a kultúra) vagy éppen a jelenlegi geopolitikai helyzet is úgy tűnik, mind-mind megjelennek ebben a projektben.

bolgár uralkodó, vagy éppen szorosan az antik hősök szomszédságában a 19. század bolgár/makedón(?) forradalmára, Georgi (Goce) Delcev? Vajon mi készítheti a globalizált 21. században a főváros vezetését egy ilyen szimbólumrendszer kialakítására, és milyen jelentéstartalmak kapcsolódhatnak ehhez az ország polgárai számára? Mit üzenhetnek a magunkfajta, éppen arra járó turistáknak?

A kérdések megválaszolása természetesen nem könnyű, már csak azért sem, mert tágabb térségünkben, így a Balkán-félszigeten is ritkán

A sajátos városszerkezet korábbi szimbólumai

A balkáni városok szerkezete, épített környezetének korábbi szimbólumai is jól tükrözik a tágabb térség történelmi viharait, eseményeit, ahogy általában igaz ez a jelentős történelmi hagyománnyal rendelkező városokra. Így van ez a Macedón Köztársaság jelenlegi fővárosa, Szkopje esetében is, jóllehet ezek nem mindig olyan egységesek, mint ahogy a Makedón téren érzékelhető.

A klasszikus régmúlt, a görög-római történelem néhány emléke leginkább a 19. századi nacionalizmus idején értékelődött föl, amikor is a balkáni népek az Oszmán Birodalom ellenében, annak hatalmától való függetlenség jegyében fogalmazták meg identitásukat, és próbálták a kollektív emlékezetet az egykorvolt nagyságukat kifejező nagyhatalomra irányítani. Szkopjében manapság is láthatunk egymástól elszigetelve római vízvezetékeket, római kori temetőket.

Az Oszmán Birodalom legfontosabb településeinek ekkori központja – legtöbbször egy erődítményhez simulva – sok, rendezetlennek tűnő, kis utcácska labirintusa volt, amit csak néhol törtek meg kisebb-nagyobb terek, rendszerint egy fürdő épületével, mecsettel, vagy éppen egy piaccal. Az itt élő, főként albán nyelvű muszlimok ennek a történelemnek a részei. A jelenlegi Szkopje Csair negyede szerves egységben őrizte meg ezt a struktúrát.

 FM 94.2
CSÜTÖRTÖKÖNKÉNT 16.35-KOR
A rádióban vendégünk a témáról:
BOTTLIK ZSOLT
Korábbi műsoraink meghallgathatók:
www.afoldgomb.hu/radio

**ANTIK IDŐK
SZIMBOLIKÁJA**
Az ógörög, archaizáló
stílusban épült
Régészeti Múzeum

A nagy átalakulás a 20. század elején zajlott, amikor megváltozott a geopolitikai helyzet, amivel együtt árt valamiféle modernizáció is.

A gyáripár hiánya, a hagyományos ipari és kereskedőtevékenység konzerválásával hordozza a városok keleties, középkori jellegét.

Az ezt érintő, nagy átalakulás a 20. század elején zajlott, amikor megváltozott a geopolitikai helyzet, amivel együtt járt valamiféle modernizáció is. A város súlypontja ekkor helye-

ződött át a Vardar folyó jobb partjára, ahol az európai szemnek is kevésbé szokatlan városszerkezet kezdett kialakulni, széles sugárutakkal, monumentálisabb, emeletes épületekkel, bérházakkal. E negyed központi része a Makedón tér. Ezzel párhuzamosan igyekeztek az Oszmán Birodalomra emlékeztető középületek jelentőségét csökkenteni, esetleg funkcióit is megváltoztatni. Így pl. az egykori közfürdő (Çifte-Hammām) épületében a Nemzeti Szépművészeti Múzeum működik (de pl. Szófiában egy mecsetben a Régészeti Múzeum kapott szállást).

E modernizációs törekvés a II. világháborút követően a titói Jugoszláviában is folytatódott, sőt még nagyobb lendületet vett. A szocialista iparosítás igényelte munkaerő hirtelen városba áramlása kikényszerítette a város korábbi centrumainak peremén a nagy házigyári lakótelepek építését. Ezek között/mellett nagyobb parkok, illetve a nagyobb városkörnyéki települések megnövekedett, kertvárosi beépítettségű térségei húzódnak.

SZAMUIL/SÁMUEL (958–1014) KORONÁJA

A macedónok nemzetiérvzés-kifejezése több szomszédjuknak sem teszik: a görögöknek azért nem, mert a macedónok magukat szlavizált macedónoknak tekintik, ezzel mintegy „ellopják” a modern görög nemzeti múltat, míg a bolgárok nemtetszésének oka az, hogy a bolgár identitást nemcsak megtagadják, de a történelmet „ki is sajátítják”. Szamuil cár, akinek hadseregét 1014-ben a bizánciak döntő csatában megverték, szintén szobrot kapott Szkopjében, amire a bolgárok egy szófiai Szamuil-szobor felállításával válaszoltak. (Ez utóbbinak kissé disszonáns magyar vonatkozása is van, mivel sajnálatos módon a szoboralak fejére – mivel minden bolgár korona elveszett, és hiteles ábrázolás sincs róluk a középkorból – az akkor még ilyen formában nem is létező magyar Szent Korona került fel...)

Szöveg: Demeter Gábor

FOTÓ: VOJIN BOZHINOV

A macedón identitás alapmotívumai

A magyar identitás két legfontosabb alappillére a környező nyelvekhez egyáltalán nem hasonlító nyelv és a több száz évvel ezelőtt, a történelem során néhányszor középhatalmi státuszban lévő állam, melynek határai 1920-ig szinte változatlanok voltak. A 19. században a nacionalizmus alapján létrejövő nemzeti identitások kialakulásának folyamata, erőssége azonban nemcsak a világ különböző pontjain mutat eltéréseket, hanem szűkebb térségünkben, a Kárpát-Balkán régióban is.

Dacára annak, hogy a macedón nyelvet önálló nyelvként – miként a macedónokat is – ma önálló etnikumként tartjuk számon, ez azonban korántsem volt mindig így – és nemcsak azért, mert országuk sem volt, hanem azért is, mert a nyelv sztenderdizálása is csak viszonylag későn, a 20. század második felében történt meg.

Bár a mai macedón területeken az ókorban már létezett egy világbirodalom, a Nagy Sándor vezette Makedónia, de ez csak rövid ideig működött. Később a Római Birodalom visszaszorulásával, majd összeomlásával egy hosszú ideig fennálló hatalmi vákuum jött létre. Ennek a betöltésére egy ideig úgy tűnt, Bizánc aspirál a legnagyobb eséllyel. A romanizált óslakosok mellé a középkor első időszakában

Bár a mai macedón területeken az ókorban már létezett egy világbirodalom, a Nagy Sándor vezette Makedónia, de ez csak rövid ideig működött.

A BAZÁR

– csarsija – még ma is albán-muszlim jellegű: az épületek kis alapterületűek, kétemeletesek: alul az üzlet, felül a lakótér (ma inkább raktár) található, a belmagasság 1,8 m-nél alacsonyabb

EGY „MÁSİK TÖRTÉNELMI DIMENZIÓ”

a nagyecset, a török erőd és a bazársor között a Musztafa pasa dzsámija

NAGY SÁNDOR APJA,

II. Philipposz szobrát nem véletlenül látjuk az egykori közfürdő (Çifte-Hammām) mellett, miként a mellette álló, viszonylag új Szent Demeter-templom helyszíne is szimbolikus jelentőségű...

bevándorló szlávoknak (a középkori Bolgár Birodalomnak, majd később a középkori Szerbiának) is csak rövid ideig sikerült hatalmukat megszilárdítani a történelmi Makedónia területén. Ez csak később, a felemelkedő Oszmán Birodalomnak sikerült.

Az etnikailag vegyes térség több évszázadig e birodalom részét alkotta, ám lakóinak az idők során megmaradt (még ha a történelmi múlt homályába is vezett) a makedón területekhez kapcsolódó regionális öntudata. A 19. századra megroggyant az Oszmán Birodalom hatalma a Balkán-félszigeten, jöllehet a több millió muszlim válású (nyelvileg több csoportba sorolható) népesség annak még egy ideig szilárd támaszát jelentette. Ugyanakkor a főként ortodox vallású csoportok nacionalizmusa számtalan törésvonalat élezett ki, s az I. világháborút követően a Birodalom romjain több – sokszor egymással mai is érdekellentétben álló – kisebb állam jött létre.

Az Oszmán Birodalom kiszorításának időszakában a történelmi makedón területek – stratégiai helyzetüknél fogva – különleges státuszban voltak, így a területét növelni igyekvő, ekkor már (a mainál kisebb területen) létező Bulgária, Szerbia és Görögország is igényt tartott rá. Miután a nyelvi, vallási határok itt is, mint a Balkán-félszigeten általában, egymásba gabalyodtak, a térség hovatarozásának kérdése viták keresztüzében állt. A helyzet egy másik bonyolítója pedig a nagyhatalmak azon szándéka volt, hogy az európai erőegyensúlyt fenntartsák.

Az etnikai összetétel a politikai követelések alappilléreként jelent meg, ám az igen vegyes etnikai helyzet tisztázására – hivatalos, etnikai adatokat is tartalmazó népszámlálás híján – a 20. század első évtizedéig nem is volt mód. Az itt élő szlávokat például – egy kisebb korszaktól eltekintve – a mindenkori bolgár álláspont bolgárként kezelte.

A mintegy 68 ezer km²-nyi történelmi Makedónia 38%-a („Vardar-Makedónia” – a jelenlegi Macedón Köztársaság) a második balkáni háborút követően Szerbiához került. Így a mindenkori jugoszláv hatalomnak érdeke volt a bolgárokétól eltérő jegyeket hangsúlyozó, önálló macedón öntudat, entitás kialakítása, amelyet minden lehetséges eszközzel segítettek is. Ennek egyik fontos eleme volt a II. világháborút követően, a titói Jugoszlávia keretén belül megszervezett Macedón Szövetségi Köztársaság megalakítása, amely a nemzetépítési folyamat állami kereteit is biztosította. Az itt élő szlávok nemzeti öntudtát csak a II. világháborút követően ébresztették fel és erősítették meg mesterségesen olyannyira, hogy az etnikai hovatarozásukkal kapcsolatos álláspont fokozatosan megváltozzék. Ennek következtében a macedón etnikumot önálló entitásnak ismerték el, amit később – részben – a nagypolitika is átvett.

Ezzel párhuzamosan a második balkáni háborút (1913) lezáró békeszerződés következtében Görögországnak juttatott „Égei-Makedóniában” (az egykori makedón terület 52%-a), illetve a ma Bulgáriához tartozó „Pirini-Makedóniában” (10%) ezzel ellentétben, a helyi szláv lakosság beolvasztására irányuló folyamatok kerültek előtérbe, ami a macedón nemzettudattal rendelkezőket az immár jól körülhatárolható, bár csak részleges önállósággal bíró államterületre korlátozta (Macedón Köztársaság).

Új, önálló nemzetállam

Az 1990-es évek elején, Jugoszlávia szétesésével lehetőség nyílt a macedón tagköztársaság békés kiválására. Ezt az ország nem albán lakossága 1991 szeptemberében népszavazáson döntötte el (az albánok bojkottálták a szavazást). Az új állam alkotmánya a „macedón nép nemzetállamaként” határozza meg az országot. Ezzel megteremtődtek azok a feltételek (ami pl. a lengyeleknek vagy a magyaroknak már jóval korábban adott volt), hogy a nemzetépítés folyamatát, ha megkésve is, de beteljesítsék.

Ugyanakkor az új államnak születése pillanatában súlyos bel- és külpolitikai problémákkal kellett szembenéznie, mely a pusztta létét is veszélyeztette. Az ENSZ Kis-Jugoszláviával szemben elrendelt, valamint a név- és szimbólumrendszer használata miatt Görögország Macedóniát sújtó gazdasági embargója az 1990-es évek első felében gazdaságilag elszigetelte az országot.

Emellett igen erős külpolitikai nyomás nehezedett az ország vezetőire, mert az új állam szomszédai komolyan veszélyeztették Macedónia létét és ezzel nemzetközi elismertségét. Bulgária, bár azonnal elismerte az országot, továbbra is megkérdőjelezte az önálló macedón nemzet létjogosultságát; Görögország Macedónia önállósodása miatt az „égei-macedóniai” szlavofon lakosság nemzeti öntudatának fölerősödésétől tartott. Albániának (valamint Koszovónak) a felső Vardar völgyében, az albán etnikai törzsterület közvetlen közelében egy tömbben élő macedóniai albánokra gyakorolt vonzereje jelentett destabilizáló tényezőt (a rossz nyelvek szerint nem is mernek itt népszámlálást tartani), míg az északi szom-

... az új államnak születése pillanatában súlyos bel- és külpolitikai problémákkal kellett szembenéznie, amely a pusztta létét is veszélyeztette.

A KÜLÜGY- MINISZTERIUM

Nemcsak a szobrok, az emlékművek, vagy a diadal-
kapuk, hanem a középületek is impozáns római,
görög és empire
stílushatásokat
tükröznek

A RÓMAI DIADALÍVEK STÍLUSÁBAN

Bizonyára az sem véletlen, hogy a Makedónia-kapun áthaladva a nagy hódító, makedóniai Nagy Sándor lovas szobrára ütközünk

szed, Szerbia a jelentékeny szerb kisebbség, valamint a térség egyik legerősebb hadseregeként számított veszélyforrásnak.

Az 1990-es évek végén fegyveres konfliktusba torkolló koszovói válság következtében több tízezer albán menekült Macedóniába, akik közül sokan nem tértek haza, s bár számosan integrálódtak a macedóniai albán társadalomba, jelentős részük a mai napig a szürke zónában él. Így pontosan az sem ismert, hány albán él ma az ország területén. Az albán etnikai terület az 1960-as évektől folyamatosan kezdi körbeölelni Szkopjét (a város nyugati része, Capaj/Saraj ma már albán többségű terület, Csair, a régi központ pedig korábban is az volt).

A 2000-ben fegyveres incidensbe torkolló szembenállást végül sikerült tompítani. Nagyjából integrálták is az albánokat, akiknek legfőbb célja a macedónokkal egyenjogú státusz, illetve az anyanyelvi oktatás teljes körű biztosítása volt. Ám a két közösség közötti kulturális és egzisztenciális törésvonal, az albánok általános helyzetének javítása, illetve a tetovói albán egyetem ügye a mai napig fenntartja a mélyben a feszültséget.

HÁROMSZOROS FŐVÁROS

Szkopje valószínűleg világviszonylatban is unikumnak számít, mivel az idők során három olyan állam fővárosaként is működött, melyek között semmiféle folytonosság nem áll fenn. A 10. században rövid ideig az első Bolgár Császárság fővárosa volt. A 15. században már a Szerb Birodalom központja, Dusán királyt itt koronázták 1346-ban a szerbek és görögök császárává. Az Oszmán Birodalomban „csupán” a koszovói vilajet székhelye, de 1991 óta az önálló Macedón Köztársaság fővárosa. A város lakosságának több mint 25 százalékát albánok teszik ki (pontos számuk nem ismert, a 2002-es hivatalos adatok szerint 23%). A 2000-ben aláírt ún. ohridi egyezmény értelmében teljes a kétnyelvűség: nemcsak a középületek és az utcai irányjelző táblák vannak albánul is feliratozva, de még az élelmiszerek is.

Szkopje népe sem mentes a Balkánon is gyakran érzékelhető, nekünk talán költői túlzásnak tetsző kijelentésektől. A várost átszelő Vardar folyót ugyanis „második Boszporusznak”, illetve „a valódi Boszporusznak” nevezik, utalva ezzel arra, hogy a jobb parton főleg ortodox macedónok élnek, a muszlim albán többség a bal partra koncentrálódik. A szkopjeiek nagyon büszkék a bazárra, melyet a legnagyobb és legjobban megőrzött balkáni bazárként reklámoznak. A szarajevói bazárt látva azonban mindkét állítás kissé túlzó...

Szöveg: Pengő Zoltán

A VÁROS SZÜLÖTTE, TERÉZ ANYA

Szkopje leghíresebb szülötte kétségtelenül Teréz anya. Ő maga sosem beszélt a származásáról, egyes források albánnak, mások macedo-románnak, vlachnak mondják. Bár vélhetően több kultúrából is táplálkozó személy volt, a macedónok magukénak vallják, és rendkívül büszkék rá. Ezért sem véletlen, hogy személye is része az „identitáscsatának”. Ritka a városban az olyan középület – legyen bár az a Külügyminisztérium, a Pénzügyőrség vagy a helyi „ELMŰ” székhelye –, melynek homlokzatán ne lenne legalább egy, de gyakran két réztábla Teréz anya képmásával és valamely megszívlelendő mondásával. Egykori szülőházának helyén emlékmúzeum áll, s a szkopjei szoborállítási tendencia itt is megnyilvánul: az emlékmúzeum közvetlen közelébe a kalkuttai esetek gyámolítójának két szobrát is felállították.

Szöveg: Pengő Zoltán

ÉLETKÉP

Bár a kommunista időszakra emlékeztet a „Macedón Népfelszabadítók Antifasiszta Tanácsa” megalakulásának emlékműve, ám a szervezet igen lényeges szerepet játszott a macedón identitás kialakításában. 1944-es létrejöttékor macedón tagköztársaság alapítása és a helyi szláv nyelv hivatalossá tétele is fő céljai között volt. Így természetesen helyet követel a fővárosi szobrok között...

Az ország már évek óta igyekszik a NATO-ba és az Európai Unióba. Ugyanakkor stratégiai jelentősége és a történelmi tradíciók miatt úgy tűnik, a 19. századi „makedónkérdés” újra és újra napirendre kerül – gondoljunk csak a napjaink európai történelméit átható menekültáradatra!

Félelmek a jövőben

Az ország már évek óta igyekszik a NATO-ba és az Európai Unióba. Ugyanakkor stratégiai jelentősége és a történelmi tradíciók miatt úgy tűnik, a 19. századi „makedónkérdés” újra és újra napirendre kerül – gondoljunk csak a napjaink európai történelméit átható menekültáradatra, illetve az országon is átvezető migrációs tranzitútvonalra! Emellett például a Koszovó elismerése körüli bonyodalmak, illetve a Bosznia-Hercegovina egybentartásával kapcsolatos bizonytalanság érezhetően és persze érthetően

nyugtalanossággal tölti el a macedón közvéleményt. És nyilván nem szabad elfeledkeznünk a népesség egyre jelentősebb hányadát kitevő albán és macedón lakosságot közötti törésvonalról sem.

Ilyen körülmények között talán nem csoda, ha a macedón társadalom egyre hevesebben erősíti identitását, és próbálja ezt mindenki számára feltűnően kinyilatkoztatni. ☺